

Grenzeloze literatuur

- (1) In literaire supplementen en kunst-rubrieken wemelt het al een tijd van discussies over de toekomst van de literatuur in een tijd van ontlezing. Ook
5 wordt er opnieuw gedebatteerd over de vraag of het verschil in kwaliteit tussen een toneelstuk van Vondel en de smartlapteksten van André Hazes hard gemaakt kan worden.
- (2) De grens tussen de 'hogere' literatuur en de populaire amusements-lectuur lijkt langzaam maar zeker te vervagen, vooral door de knieval die de
15 meeste media maken voor jongeren en een lager opgeleid publiek. Tegelijkertijd verschuift de voorkeur van de gemiddelde boekenliefhebber van pure fictie naar non-fictie. Vooral de vraag naar boeken over historische onder-
20 werpen, biografieën en egodocumenten zoals dagboeken is flink toegenomen.
- (3) Waar komen deze verschuivingen en grensvergagingen vandaan? Toen ik nog Moderne Letterkunde doceerde
25 aan de Universiteit van Amsterdam, was daar juist de democratisering van de vroege jaren zeventig losgebarsten. Wij docenten probeerden nog 'elitaire' onderwerpen aan de man te brengen, zoals de poëzie van Nijhoff of de
30 romantheorie. Maar de studenten, die mochten meebeslissen, geloofden niet meer in het belang van de traditionele grote schrijvers en vroegen om colleges over populaire literatuur, kinderboeken,
35 vrouwenboeken, strips en doktersromans. De essaybundel *Populaire literatuur* die wij collectief in 1974 uitgaven, was een typische uiting van wat je de 'democratisering van de
40 smaak' zou kunnen noemen.
- (4) Wat de grens tussen fictie en non-fictie betreft, is er een even sterke verschuiving opgetreden. Tot in de
45 jaren zeventig bestond er een grote schaarste aan schrijversbiografieën. De studie van de Nederlandse letteren werd in de naoorlogse periode nog beheerst door een taboe op het be-
50 trekken van de persoon van de schrijver bij de behandeling van zijn werk. Zo'n op de schrijver gerichte benadering werd gehekeld, omdat ze leidde tot het misverstand dat bijvoorbeeld de ik-
55 persoon in een roman zou samenvallen met de schrijver zelf. Nee, bij bestudering van een literaire tekst diende men zich te beperken tot de tekst zelf. Wat de auteur erover had opgemerkt,
60 deed niet ter zake.
- (5) Ook op dat punt zijn we nu in het andere uiterste vervallen. Om in het literaire circus te kunnen meedraaien, moet de schrijver met zijn hele hebben
65 en houden voor de dag komen en zijn eigen boeken pluggen door op te treden in alle media. Biografieën en dagboeken zijn in de boekhandel niet meer aan te slepen en menig schrijver ver-
70 werkt zo veel mogelijk eigen ervaringen in wat hij schrijft.
- (6) Tot en met de jaren zeventig gold aan de universiteiten als criterium voor 'literatuur' dat een tekst 'fictioneel +
75 waardevol' dient te zijn. Dus geen Geert Mak¹⁾ (want echt gebeurd) en geen Dan Brown²⁾ (want puur vermaak). Inmiddels houden literatuurwetenschappers er heel andere ideeën op na.
- (7) Wat zijn die ideeën en wat valt er tegenin te brengen? De jonge Amster-
80 damse hoogleraar letterkunde Thomas Vaessens betoogde op 7 april in *nrc.next* dat schrijvers zich niet moeten verschuilen achter hun personages. De literatuur stelt zich veel te vrijblijvend op, vond hij. Zo noemde hij het verkeerd als een schrijver die zich voor

belediging moet verantwoorden in een
 90 rechtszaak, zich verdedigt door te
 stellen: “Dat heb ik niet gezegd, maar
 een van mijn personages.”
(8) Dat is een onzinnige eis van
 professor Vaessens. De schrijver zou
 95 wel heel erg in zijn vrijheid beknot
 worden als hij zich bij iedere uiting van
 zijn romanfiguren moest afvragen:
 “Kan ik dat wel helemaal voor mijn
 verantwoording nemen?” In uiterste
 100 consequentie zou dan ook de auteur
 van een misdaadroman vervolgd
 kunnen worden voor de moorden die hij
 laat plegen.
(9) Het is duidelijk dat Vaessens het
 105 slachtoffer is van het vervagen van de
 grens tussen een literaire roman en een
 journalistiek boek. In dat laatste werk
 kan de auteur inderdaad niet straffeloos
 bestaande personen beledigen of aan-
 110 klagen. Maar een werk van fictie vertelt
 gewoonlijk over verzonnen figuren, die
 dan ook de vrijheid moeten hebben om
 te zeggen wat hun maar invalt. Dat
 betekent niet dat de schrijver zich aan
 115 alle verantwoordelijkheid onttrekt. De
 totale strekking van zijn roman zal hij
 altijd wel degelijk voor zijn verantwoor-
 ding nemen.
(10) In april is, onder meer in *NRC*
 120 *Handelsblad*, ook verbale strijd gevoerd
 over de vraag of literatuur überhaupt
 zinvolle uitspraken over de werkelijk-
 heid kan doen. Als romans toch maar
 verzonnen verhalen zijn, waarom
 125 zouden we dan al die moeite doen om
 daar kennis van te nemen? Kunnen we
 dan niet met meer winst filosofische of
 historische boeken lezen?
(11) Op dit soort vragen is al zo’n 2400
 130 jaar geleden door Aristoteles afdoend
 antwoord gegeven. In zijn *Poetika*
 schrijft hij, als hij historische werken
 met tragedies vergelijkt, dat die laatste
 meer waarheid over het leven in het
 135 algemeen bevatten, omdat de
 geschiedschrijver zich met alle moge-
 lijke onbenullige details en toevallig-

heden moet bezighouden, terwijl het
 drama algemene eigenschappen van de
 140 werkelijkheid laat zien, juist omdat de
 schrijver zich niet hoeft bezig te houden
 met wat er zich bij een bepaalde
 historische gebeurtenis heeft voor-
 gedaan.
(12) De fictieschrijver kan dus beter dan
 een journalist algemene waarheden
 laten zien, omdat hij zich niet aan de
 feiten hoeft te houden. Die eeuwenoude
 stelling is maar al te waar. Waar komt
 145 dan die plotselinge twijfel aan een
 zinvolle strekking van literaire werken
 vandaan?
(13) Hier is de fatale invloed merkbaar
 van het zogenaamde ‘postmoderne
 denken’. In het voetspoor van filosofen
 155 als Theodor Adorno en Roland Barthes
 hebben verschillende literaire critici
 geprobeerd af te rekenen met de
 gedachte dat een boek ooit een belang-
 rijke mededeling kan bevatten. Iedere
 160 lezer, stelden zij, zou namelijk een
 eigen uitspraak bij elkaar sprokkelen uit
 ‘de taaltekens’ van een tekst. Wat de
 lezer daaruit opmaakt, is zijn volkomen
 165 vrije interpretatie. In principe is
 literatuur volgens de postmoderne critici
 dus een vrijblijvend spel met woorden.
(14) Nu is het inderdaad een feit dat
 verschillende lezers verschillende op-
 170 vattingen uit hetzelfde boek destilleren.
 Maar daarmee is nog niet gezegd dat
 men ‘na zorgvuldige lezing’ het nooit
 eens zou kunnen worden over de
 hoofdstrekking van een bepaalde
 175 roman.
(15) Het postmoderne denken is dan
 ook niet veel meer dan een her-
 bezinning op de al te hoge pretenties
 van sommige kunstenaars die zich in
 180 de moderne tijd – na de Verlichting –
 wel eens de allure van Bijbelse profeten
 aanmaten. Na de onttroning van de
 godsdienst als ultieme bron van waar-
 heid zou nu de literatuur de laatste
 185 waarheden moeten openbaren. Met
 name negentiende-eeuwse dichters

dichtten de literatuur die hoge taak toe.
(16) Als het al zin heeft dergelijke
eeuwigheidspretenties onderuit te
190 halen, dan moet de postmodernist toch
niet het kind met het badwater weg-
gooien door te stellen dat een literair
werk in het geheel geen waarheden kan
bevatten.

195 **(17)** Dezelfde voorzichtigheid is
geboden wanneer het gaat om de vraag
welk boek tot de literatuur gerekend
dient te worden en welk niet. Die vraag
mag soms moeilijk te beantwoorden
200 zijn, maar dat is nog geen reden om te
beweren dat *De vlegeljaren van Pietje
Bell* door Chris van Abcoude op het-
zelfde niveau staat als een roman van
Proust.

205 **(18)** De jonge hooggeleerde Lisa Kuitert
schaarde zich onlangs bij de tegen-
standers van een 'elitaire' literatuur-
opvatting door te verklaren dat het
maar eens uit moest zijn met de
210 subsidie op moeilijk verkoopbare
boeken. Literaire werken die niet aan
de vraag van de markt beantwoorden,
hebben volgens haar geen recht van
bestaan. Daarmee kiest mevrouw
215 Kuitert wel erg onverbloemd voor de
smaak van de massa en neemt ze
blijkbaar voor lief dat met name dicht-
bundels dan niet meer uitgegeven
kunnen worden.

220 **(19)** Natuurlijk hebben ook de
sociologen weer hun nutteloze praat op
de kwestie rond de kwaliteitsvraag los-
gelaten. In Frankrijk betoogde Pierre
Bourdieu dat het verschil in artistieke
225 kwaliteit een bedenkfel is van de beter
gesitueerden, die daarmee hun maats-
chappelijke positie veilig willen
stellen door te veinzen dat alleen zij
kunnen genieten van bepaalde soorten

230 moeilijk toegankelijke kunst. Zij lezen
expres ingewikkelde boeken om zich zo
te onderscheiden van de domme
massa.

(20) Uit de zo geschapen onzekerheid
235 of er eigenlijk wel objectieve kwaliteits-
verschillen bestaan, valt ook de steeds
weer oploeiende strijd te verklaren over
de vraag of men leerlingen in het voort-
gezet onderwijs ertoe mag verplichten
240 een aantal literaire meesterwerken (de
zogenaamde 'canon' van de literatuur)
te lezen en te bestuderen in een
historische context. Wie zich verzet
tegen een dergelijke verplichte lijst,
245 miskent dat insiders wel degelijk over
harde criteria beschikken om vast te
stellen of een bepaald werk tot de
hogere literatuur gerekend mag worden
of niet.

250 **(21)** Toen Herman Franke in zijn
column in *de Volkskrant* zijn lezers
onlangs opriep hem te helpen met het
opstellen van een reeks criteria om 'het
verschil tussen lage en hoge literatuur'
255 te bepalen, leverde dat een lange rij
overtuigende kenmerken van waarde-
volle literatuur op. Een van die ken-
merken luidt: de betere roman laat
meer interpretaties toe en ontregelt wat
260 we kennen of menen te kennen, waar-
door we de wereld op een nieuwe
manier gaan zien. Triviale lectuur
daarentegen bevestigt wat we toch al
dachten.

265 **(22)** Er is, kortom, alle reden om de
sceptis van de postmodernen met een
korreltje zout te nemen. Door het lezen
van een goed literair werk leren we nog
altijd meer over de wereld dan door
270 alleen maar op eigen kracht rondtobben
in een grauwe, ondoorzichtige
werkelijkheid.

naar: Hans van den Bergh
uit: HP/De Tijd, 12 mei 2006

noot 1 Geert Mak: Nederlands auteur van historische werken zoals *De eeuw van mijn vader* en
In Europa

noot 2 Dan Brown: Amerikaans auteur van de bestseller *De Da Vinci Code*